

ДВА ДИТИНСТВА

ПАНІ ГРАФІНІ НАТАЛІ ДЕ МАНЕРВІЛЬ

Скоряюся твоєму бажанню. Жінка, яку ми кохаємо більше, ніж вона кохає нас, має неабияку перевагу: задля неї ми забуваємо про здоровий глузд. Ми долаємо неймовірні відстані, проливаємо кров, занепащаємо своє майбутнє, аби тільки не бачити, як спититься її чоло, аби стерти невдоволену гримаску, яка з'являється на її устах при найменшому спротиві. Сьогодні ти поцікавилася моїм минулим. Ось тобі ціла повість про нього. Тільки зваж, Наталі: послухавшись тебе, я вперше порушую свій давній зарік. Але скажи мені: чому ти так насторожуєшся, коли я іноді в найщасливіші хвилини раптом задумуюся? Чому ти так чарівно гніваєшся через мою мимовільну мовчанку? Чому ти не могла погодитися з дивацтвами моєї вдачі, не докопуючись до їхніх причин? Може, твоє серце обтяжує таємниця і для свого виправдання тобі треба осягти таємницю мого життя? Ну що ж, Наталі, ти розгадала її, і, мабуть, буде ліпше, якщо ти знатимеш геть усе. Атож, над моїм життям витає привид; досить згадати про щось пережите, як він уже оживає, а іноді й сам приходить до мене. Невідступні спомини поховані насподі моєї душі, вони як ті водорості, що за тихої години видніються на дні морському, але в бурю хвилі вергають їх, шматуючи, на пісок. Хоча праця, необхідна, щоб убрати думки в слова, і гамувала ці давні почуття, такі для мене, тільки-но торкнутися, болісні, боюсь, як би моя сповідь не образила тебе. Тоді згадай, як я, під загрозою розриву, послухався тебе, і не карай мене за цей послух. Я хотів би, щоб ці звірання подвоїли твою ніжність. До вечора.

Фелікс

АЛАНТОВІ ЖУРЛИВОМУ чиєму випадє творити найзворушливішу елегію, живу картину муки, судженої юним душам, які в сім'ї натикаються на самі колючки, чиї ніжні пагінці обривають грубі руки, чиї квіти побиває недосвіт якраз тоді, як вони розпускаються? Який поет зобразить страждання дитини, згодованої гірким молоком зненавиди, чия усмішка в'яне на устах під вогнем суворого погляду? Вигадана повість про безталанних діточок, яких топчуть ті, кому самою природою призначено розвивати їхні чуйні серденьята, стала би правдивою історією мого підлітства. Кого я міг дошкулити, чий гонор вразити при народженні? Якою тілесною чи духовною вадою накликав я неласку матері? Чому я завдячую свій прихід на світ? Почуття батьківського обов'язку чи випадкові, а може, саме життя моє було для отця-неньки докором? Запитання, запитання. Годувати мене віддали мамці на село: родина не згадувала про мое існування цілі три роки, повернувшись до отчого дому, я ріс таким занедбаним, що навіть чужі жаліли мене. І хоч би тобі якесь співчуття чи допомога, щоб підтримати мене після тих перших поневірянь: у дитинстві щастя мені було невідоме, в юності — недоступне. Замість підсобити мені в неволі, брат і обидві сестри розважалися, мордуючи мене. Того неписаного в дітей закону, щоб приховувати від дорослих свої пустощі й, вигороджуючи одне одного, пізнавати почуття честі, для

мене не існувало; навпаки, я часто бачив, як мене карають за витівки братика, хоч і не смів нарікати на несправедливість. Може, винна тут догідливість, властива навіть дітям, та тільки брат і сестри теж кривдили мене: ще б пак, наша неласкава мати за це їх тільки похвалить. А може, на капості їх поривав нахил до наслідування? Чи бажання похизуватися силою? Або ж брак жалю? Хтозна. Мабуть, через усе це, взяте разом, я не міг звідати утіхи товаришування. Змалку позбавлений любові, я так нікого й не полюбив, хоча природа й дала мені любляче серце! Чи ж чують ангели, як зітхає ніжна душа, коли її брутально топчуть дорослі? Відкинуті почуття в декого вироджуються в ненависть, а в мене вони нагромаджувалися, міцнішали і, вивавшись на волю, затопили потім усе моє життя. У деяких людей постійні образи вражають нервові волокна, знесмілюючи їх, а несміливість незмінно веде до поступливості, до слабкості. Тим часом слабкість принижує людину, прищеплює їй щось рабське. Зате в мені постійні знегоди зміцнили волю, загартували її в горні випробувань: хай душа воює з недолею. Як мученики очікують нових тортур, так я завжди очікував нових прикрощів, усім виглядом я показував страдницьку покору, а дитячу жвавість і безпосередність старанно ховав. Тим-то мене вважали за пришелепувату дитину: моя мати, мовляв, у своїх похмурих пророцтвах не помилилася. Усвідомлення людської несправедливості передчасно збудило в мені гордощі — плід роздумів — і не дозволило розвинутися лихим нахилам, яким могло лише сприяти таке виховання. Хоча мати мене й занедбала, я іноді викликав у неї докори сумління; тоді вона говорила про мою освіту і зголошувалася сама вчити мене. Та я думав, як би я натерпівся, спілкуючись з нею щодня, і мене обсіпало морозом. Я благословляв свою занедбаність і радів, що можу сидіти сам у садку, пересипатися камінцями, спостерігати за комашками й милуватися

небесною блакиттю. Самота розвиває в людині мрійливість, а от любов'ю до споглядання я завдячую одній пригоді. Ця пригода покаже вам, які були мої дитячі жалі. Мною опікувалися так мало, що гувернантка часто забувала вкласти мене спати. Якось увечері, любісінько припустившись під фіговим деревом, я дивився з дитинною цікавістю на зірку й, охоплений журними думками, звертався до неї, як до живої істоти. Сестри гуляли й гомоніли оподаль; їхній галас долинав до мене, не порушуючи моїх роздумів. Та ось усе стихло, зайшла ніч. Мати випадково помітила, що мене нема. Щоб уникнути нагінки, грізна панна Кароліна, наша гувернантка, підтвердила материні побоювання: мовляв, я відбився від дому й без її нагляду давно вже втік би, хлопець я не дурний, а потайний і хитрий, серед усіх її вихованців ще не було такого неслуха, як я. Гувернантка вдала, ніби шукає мене, погукала, я озвався; вона підійшла до фігового дерева, бо знала, що я там.

— Ти що тут робиш? — спитала, вона.

— Дивлюся на зірку.

— Брешеш, на зірку ти не дивився, — озвалася мати, почувши нашу розмову з балкона, — хіба у твоїх літах цікавляться астрономією?

— Ох пані, — гукнула панна Кароліна, — він покинув відкритим кран від фонтана: вода залила весь сад.

Зчинилася страшенна веремія. Мої сестри любили відкривати й закривати кран, щоб подивитися, як тече вода. Але коли їх раптом окропило снопом бризок, вони розгубилися і втекли, так і не закрутивши кран. У шкоді звинуватили мене, а коли я став запевняти, що я ні при чому, оббрехали й суворо покарали. Але це ще не все: на додаток до лиха взяли на глузи мою любов до зірок, і мати заборонила мені сидіти допізна в саду. Тиранічні заборони дужче загострюють бажання в дітей, ніж у дорослих; дітям тільки те й кортить, чого не вільно, а наказана грушка — солодка.

Отож мене часто карали різками за мою зірку. Пожалітися мені не було кому, тож я і далі жалівся зірці тією чарівною і наївною мовою, якою дитина висловлює свої перші думки, як колись вона белькотіла перші слова. У дванадцять років у колежі я все ще споглядав її, відчуваючи невимовну розкіш, — такі глибокі сліди залишають враження, здобуті на світанку життя.

Шарль, старший за мене на п'ять років, був такий самий гарнесенький хлопчик, як нині красень чоловік; він був батьків мазунчик, мамин синок, надія родини, а отже, хатній деспот. Цьому здорованеві й кремезу найняли домашнього учителя. Зате мене, миршавого й хворобливого, з п'яти років віддали до пансіону. Щоранку батьків камердинер одводив мене туди, а ввечері забирав назад. Я брав із собою кошечку з убогим харчем, тим часом як мої товариші приносили всілякі ласощі. Цей контраст між моєю бідністю та їхнім багатством завдавав мені незмірної муки. Знаменита гурська смажена свинина й золотаві вишкварки правили для школярів за підживу між сніданком та обідом — обідали ми вже вдома. Ці наїдки, в такій ціні у гурманів, рідко появляються в Турі на столі аристократів; до школи я знав про них із чуток, удома мені зрону не накладали на хліб золотавих вишкварок; навіть якби ними не так смакували школярі, у мене однаково котилася б слинка; я бажав би їх скуштувати не менше, ніж та найясніша паризька герцогиня, якій закортіло спожити рагу, зготоване в швейцарській. А втім, як жінка щира, вона свого домоглася. Діти вгадують у погляді голод, як ви читаете в ньому кохання; тим-то я став для всіх за посміховисько. Мої товариші, здебільшого діти дрібної буржуазії, показували мені смажені кришеники свинини й питали: чи відомо мені, як її смажать, де вона продається і чому в мене нема із собою чогось смаченького? Вони облизувалися, вихваляючи на всі заставки свинячі грінки, подібні до хрумких

трюфелів; вони нишпорили в моєму кошечку і, натрапивши тільки на сир з Оліве або на сушеницю, знай допитувалися мене: «Ти що, такий бідний?», із чого я зрозумів, яке провалля лежить між мною і братом. Контраст між моєю занедбаністю і щастям інших потьмарив світло мого дитинства і зів'ялив мою квітучу юність. Уперше, коли, повіривши щедрості товариша, я потягся, щоб узяти облудно запропоновану тартинку, мій мучитель швидко сховав руку з ласощами під регіт однокласників, утаємничених у витівку. Але якщо навіть найшляхетніші душі улягають марнославству, то чи ж дивина, коли дитина плаче, бачачи, як її зневажають, висміюють. Скільки дітей на моєму місці поставали б ласунами, жебраками, страхополохами! Щоб уникнути цькування, я почав битися. Одвага розпачу давала мені духу; тепер мене боялися й ненавиділи, одначе проти підлоти я залишився безпорадний. Одного вечора, вертаючись із пансіону, я відчув удар у спину: хтось жбурнув у мене каменюччям, замотаним у носовичок. Коли камердинер, а він помстився люто за мене, оповів про цю халепу матері, вона гукнула:

— Клятий хлопчак, завжди завдає нам мороки!

Я остаточно втратив віру в себе. Переконався, що викликаю в пансіоні таку саму відразу, як і вдома. Отож замкнувся в собі. Так удруге для мене вдарив мороз, щоб не дати врунитися тому, що було посіяно в моїй душі. Я бачив, що мамині синки — звичайнісінькі лобурі, це спостереження зміцнило мене в гордості ще більше, і я став цуратися всіх. Бачачи мене завжди журливим, замкнутим, самотнім, учитель підтвердив упереджену думку батька й матері про мої нібито лихі нахили. Тільки-но я навчився читати й писати, мати послала мене до Пон-ле-Вуа, в ораторіанський колéж; там мене взяли до класу, званого «Початкова латина», де вчилися також другорічники, не здатні засвоїти навіть азів. В ораторіанців я провів вісім років, не бачачи

нікого з рідних і живучи парією. Й ось чому. Я одержував лише три франки на місяць кишенькових, а цих грошей ледве вистачало на пера, складаний ніжик, лінійку, чорнило й папір, які школярі мусили придбати самі. Я не міг купити ні цибів, ні скакалок, ні жодної з речей, необхідних для розваг, і мене відлучили від усіх шкільних ігор. Щоб мати доступ до них, мені довелося б запобігати перед синками багатих батьків або підлабузнюватися до здорованів однокласників. На саму думку про це приниження мені вернуло душу, хоч інші діти не зупиняються перед такою дрібничкою. Дозвілля я провадив під деревом, поринувши в невеселі думки, або читав книжки, які раз на місяць ми позичали в бібліотекаря. Як же важко було терпіти цю неприродну самоту! Якої муки завдавала мені моя занедбаність! Уявіть, що відчувала моя ніжна душа при розподілі нагород, тим паче що я здобув дві перші нагороди: за переклад з рідної на латину та з латини на рідну! Коли під оплески та оркестровий туш я піднявся на сцену, щоб одержати відзнаки, ні батько, ні мати не привітали мене, вони просто не приїхали, проте в залі зібралися рідні геть усіх учнів. Замість поцілувати, як заведено, учителя, що роздає нагороди, я припав до його грудей і залився слізьми. Увечері я спалив одержані вінки у грубці. Перед роздачею нагород батьки учнів зазвичай лишалися в місті цілий тиждень, отож мої товариші щоранку покидали заклад дуже радісно. А я, хоч мої батьки жили за кілька миль од міста, мусив пропадати в пансіоні із «заморськими» — так ми називали тих, чії родини були на островах або на чужині. На вечірній молитві ці іроди страшенно хвалилися, якими ласощами частували їх батьки. І так зі мною траплялося завжди: що далі я виходив у світ, то більше зростали мої знегоди. Скільки зусиль я витрачав, щоб змінити присуд старших: жити так, як равлик у мушлі. Скільки надій, так старанно виплуканих у моїй душі, розвіяно за один день!

Марно я благав батьків приїхати до мене в пансіон, марно писав їм листи, ніжні й віддані, хоч трохи й пишномовні. Мати лише докоряла мені за ці листи, висміюючи їхній курчярвий стиль. Проте я не поступався, обіцяючи вволити будь-яке бажання батьків, аби тільки вони одвідали мене. Я благав, щоб замовили за мене слівце сестри, яким акуратно надсилав вітання до дня ангела й до дня народження. Гай-гай, усі старання бідолоашного, занедбаного хлопчика лишилися даремні! З наближенням дня роздачі нагород я став ще красномовніший, заговорив про тріумф, який, мабуть, випаде на мою долю. Ошуканий мовчанкою батьків, я чекав їх нетерпляче і навіть розповів про їхній приїзд однокласникам. Мое серце так і тенькало, коли після прибуття гостей на подвір'ї чулася хода старого воротаря, але він так і не вигукнув мого імені.

Якось на сповіді я покаявся, що припустився неабиякого гріха: проклинав свою долю. Мій сповідник показав мені на небеса й нагадав про те, яку нагороду обіцяв Спаситель: «Блаженні плачущі!». Готуючись до першого причастя, я всією душею віддався глибокій таїні молитви, захоплений біблійними істинами: духовна поезія така приваблива для юних умів! Сповнений палкої віри, я благав Господа Бога знову звершити для мене одне з тих чудес, про які я читав у житіях страдників. У п'ять років я поривався у високості до своєї зірки, у дванадцять стукав біля воріт вівтаря. Я марив у містичному екстазі, і ці марення загострили мою уяву, збагатили почуття й розвинули розум. Я часто думав, що ці видіння насилають мені ангели, яким доручено ушляхетнити мою душу для майбутнього високого покликання. Це вони дали мені вміння бачити суть речей і підготували серце до чудової і скорботної долі поета, наділеного фатальним хистом зіставляти те, що він відчуває, з тим, що є, зважувати свої великі задуми з мізерними наслідками. Це вони написали для мене книгу, в якій